

تاریخ جوامع اسلامی

تاریخ جوامع اسلامی

نویسنده
ای. ام. لاپیدوس

ترجمه
علی‌نخستین‌زاده

انتشارات اطلاعات
تهران - ۱۳۸۱

کتاب تاریخ جوامع اسلامی اثر ایراماردین لاپیدوس، پژوهشی است در تاریخ جوامع اسلامی از صدر اسلام تا عصر حاضر. مؤلف با رهیافتی تحلیلی - تفسیری بر آن است تا مسائل و موضوعات مهمی همچون: روند ظهور و گسترش اسلام، چگونگی شکل‌گیری جوامع اسلامی در دوران گذشته و امروز، تقابل جهان اسلام و اروپا و چگونگی شکل‌گیری فرقه‌ها و نهادهای مختلف اسلامی را بررسی کند. این کتاب، تاریخ چگونگی روی آوردن جوامع اسلامی به دین اسلام است. جوامعی که در پهنه گسترده‌ای از جهان به سر می‌برند مانند: بربرهای ساکن غرب آفریقا، سوندانی‌ها، ساکنان شرق آفریقا که به زبان سواحیلی سخن می‌گویند، عرب‌های ساکن خاورمیانه، ترک‌ها، ایرانی‌ها، مردمان ترک و فارس آسیای مرکزی، افغانی‌ها، پاکستانی‌ها، میلیون‌ها تن از مردمان هند و چین، بیشتر مردمان مالزی و اندونزی و به علاوه اقلیت‌هایی که در فیلیپین زندگی می‌کنند. با وجود آن که این مردمان از نظر نژادی، زبان، آداب و رسوم، تشکیلات اجتماعی و سیاسی و از نظر فرهنگی و تکنولوژی دارای تفاوت‌های اساسی هستند. اما با این حال دین اسلام به عنوان عاملی پیونددهنده بین آنها عمل می‌کند.

پرسش‌هایی که در این کتاب مطرح است و مؤلف کوشیده است تا به آنها پاسخ دهد عبارتند از: اسلام چیست؟ ارزش‌های آن کدامند؟ چگونه اقوام و جمعیت‌های مسلمانان که دارای تفاوت‌های بسیار بوده و در نقاط مختلف جهان پراکنده‌اند به اسلام گرویده‌اند؟ اسلام چه تأثیری در ویژگی‌های شخصیتی آن‌ها، شیوه زندگی‌شان، در نظم بخشیدن به جوامع‌شان و شکل‌گیری آرمان‌ها و هویت‌شان داشته است؟ چه شرایط تاریخی باعث فراگیر شدن اسلام و ارزش‌های دینی و فرهنگی آن گردیده است؟ صورت‌های مختلفی که از اسلام ارائه شده و به آن‌ها عمل

می‌شود کدامند؟ مؤلف برای پاسخ دادن به این پرسش‌ها در پی آن است تا دریابد که چگونه نظرات اسلام در خصوص واقعیت هستی و هدف زندگی (که در نصوص دینی و آثار تفسیری به چشم می‌خورند و در اذهان و قلوب مسلمانان ریشه دوانیده‌اند) در شیوه زندگی مردم مسلمان و فرهنگ آن‌ها تأثیر گذارده است و چگونه تجارب سیاسی و اجتماعی مسلمانان در ارزش‌ها و نمادهای اسلامی تجلی پیدا کرده است.

این کتاب مشتمل است بر مقدمه مترجم، پیشگفتار و متن کتاب که از سه بخش و کتابنامه‌ای در انتها تشکیل شده است. هریک از بخش‌های سه گانه کتاب دارای مقدمه و نتیجه‌گیری می‌باشد. مقدمات و نتیجه‌گیری‌های این کتاب به مفاهیم و نظریات اساسی که کتاب بر پایه آن‌ها قرار دارد، پرداخته و خلاصه مطالبی را که درباره برخی از موضوعات مهم مطرح شده در فصول کتاب آمده است، بیان می‌دارد.

عنوان بخش نخست کتاب عبارت است از: «خاستگاه تمدن اسلامی، خاورمیانه از ۶۰۰ تا ۱۲۰۰ میلادی». این بخش متشکل است از یک مقدمه تحت عنوان: «جوامع ساکن خاورمیانه، پیش از ظهور اسلام» و دوازده فصل تحت عنوان: «شبه جزیره عربستان»، «دوران زندگی پیامبر»، «فتوحات اعراب و پایه‌های اجتماعی - اقتصادی امپراتوری»، «خلافت»، «اسلام جهان شمول»، «اسلام نخبگان امپراتوری»، «اسلام شهری: اسلام نخبگان دینی»، «فرهنگ اسلامی، جدایی حکومت و دین»، «سقوط امپراتوری عباسیان»، «دولت‌های خاورمیانه‌ای بعد از عباسیان»، «جمعیت‌های مسلمان و جوامع خاورمیانه‌ای»، «آرمان مشترک»، «اخلاق فردی» و در پایان این بخش نتیجه‌گیری با عنوان: «خاورمیانه اسلامی» آمده است.

در بخش اول، دوره شکل‌گیری و تکوین تمدن اسلامی یعنی آغاز وحی قرآن تا قرن

این کتاب، تاریخ چگونگی روی آوردن جوامع اسلامی به دین اسلام است. جوامعی که در پهنه گسترده‌ای از جهان به سر می‌برند مانند: بربرهای ساکن غرب آفریقا، سودانی‌ها، ساکنان شرق آفریقا که به زبان سواحیلی سخن می‌گویند، عرب‌های ساکن خاورمیانه، ترک‌ها، ایرانی‌ها، مردمان ترک و فارس آسیای مرکزی، افغانی‌ها، پاکستانی‌ها، میلیون‌ها تن از مردمان هند و چین، بیشتر مردمان مالزی و اندونزی و به علاوه اقلیت‌هایی که در فیلیپین زندگی می‌کنند

سیزدهم میلادی مورد بررسی قرار گرفته است. این دوره با ظهور پیامبر اسلام آغاز می‌شود و با دوران کلاسیک اسلامی که رشد ادبیات عرب، گسترش و توسعه تعالیم مذهبی اسلامی و ظهور یک فرهنگی اسلامی جهان شمول از دستاوردهای آن می‌باشد ادامه می‌یابد. در این بخش مؤلف کوشیده تا با نظر به ارتباط بین فرهنگ‌های اسلامی با فرهنگ‌های امپراتوری‌های خاورمیانه و اقتصاد و ادیان توحیدی‌شان، همچنین باتوجه به اثرات فرهنگی حاصل از تشکیل امپراتوری‌های جدید، رشد شهرنشینی و بروز تحولات اجتماعی و چگونگی توسعه تمدن اسلامی را تشریح و تبیین نماید. بخش اول با ذکر تاریخ عراق و ایران از قرن دهم تا قرن سیزدهم میلادی پایان می‌یابد.

در دوره بین قرون دهم تا سیزدهم میلادی، اسلام به دین توده‌های مردم خاورمیانه تبدیل شد، نهادهای مذهبی و رسمی جدیدی توسط مسلمانان به وجود آمدند و ارتباط بین رژیم‌های سیاسی و گروه‌های مذهبی افزایش یافت. در این دوره بر پایه ارزش‌های اسلامی، جوامع بزرگی به وجود آمدند که توسط نهادهای سیاسی و مذهبی هم تراز اداره می‌شدند.

بخش دوم کتاب، «گسترش جوامع اسلامی در سطح جهان از قرن دهم تا قرن نوزدهم» نام دارد. این بخش متشکل از یک مقدمه با عنوان: «جهان اسلام و خیزش اروپا» و نه فصل با عناوین: «ایران: امپراتوری‌های مغول، تیموریان و صفویان»؛ «مهاجرت‌های ترک‌ها و امپراتوری عثمانی»؛ «خاور میانه عربی»؛ «اسلام در آفریقای شمالی و اسپانیا تا قرن نوزدهم»؛ «آسیای مرکزی از زمان تهاجمات مغول‌ها تا قرن نوزدهم»؛ «شبه قاره هند: سلطان‌نشین‌های دهلی و امپراتوری مغولان کبیر»؛ «شکل‌گیری جوامع اسلامی در آسیای جنوب شرقی»؛ «اسلام در آفریقای غربی، سودانی، ساواناهی و جنگلی»؛ «اسلام در آفریقای

شرقی و ظهور امپراتوری‌های مستعمراتی اروپایی در آفریقا». در پایان این بخش نتیجه‌گیری‌ای با عنوان: «انواع جوامع اسلامی» آمده است. در بخش دوم چگونگی انجام فرآیند پیدایش و شکل‌گیری جوامع بزرگ اسلامی بررسی شده است. در طی سده هفتم تا نوزدهم میلادی، ساکنان بسیاری از مناطق خاورمیانه عربی، آسیای مرکزی و چین، هند، آسیای جنوب شرقی، آفریقا و بالکان به اسلام گرویدند. در این بخش عواملی را که باعث گسترش اسلام شدند و همچنین روند تاثیرگذاری ارزش‌های اسلامی و جوامع و فرهنگ‌های ریشه‌دار بر یکدیگر مورد مطالعه قرار گرفته و نیز روند ظهور و تثبیت رژیم‌های اسلامی از جمله امپراتوری عثمانی، امپراتوری صفویه، کشورهای اسلامی آسیای جنوب شرقی، کشورهای اسلامی قاره آفریقا و کشورهای اسلامی واقع در نقاط دیگر مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین شیوه‌های گوناگون آن‌ها برای هماهنگ‌کردن رژیم سیاسی، تعالیم و نهادهای مذهبی اسلامی و ارزش‌ها و آداب غیراسلامی جامعه بررسی شده است. سومین بخش کتاب «تحولات دوره مدرنیسم: مردمان مسلمان در قرن نوزدهم و بیستم» نام دارد. این بخش با مقدمه‌ای تحت عنوان: «مدرنیته و ایجاد تحول در جوامع اسلامی» آغاز می‌شود و عناوین فصل‌های دهگانه آن عبارت است از: «ایران: دولت و دین در عصر مدرن»؛ «فروپاشی امپراتوری عثمانی و مدرن شدن ترکیه»؛ «مصر: سکولاریسم و مدرنیته اسلامی»؛ و «خاورمیانه عربی: قوام‌گرایی عربی، دولت‌های نظامی و اسلام»؛ «آفریقای شمالی در قرون نوزدهم و بیستم»؛ «شبه قاره هند: هند، پاکستان و بنگلادش»؛ «اسلام در اندونزی و مالزی»؛ «آسیای مرکزی تحت سلطه روسیه و چین»؛ «اسلام در آفریقای غربی»؛ «اسلام در آفریقای شرقی». در پایان این فصل نتیجه‌گیری‌ای تحت عنوان:

«اسلام سکولاریزه شدن و تجدید حیات اسلامی» آمده است. در این بخش مؤلف کوشیده است تا نشان دهد جوامع اسلامی چگونه در اثر عواملی مثل فروپاشی امپراتوری‌های اسلامی، زوال اقتصادی، کشمکش‌های مذهبی داخلی و یا سلطه اقتصادی، سیاسی و فرهنگی اروپاییان از هم پاشیده شدند.

ظهور دولت - ملت‌ها در این جوامع، مدرنیزه‌شدن بخش کشاورزی، صنعتی شدن آن‌ها، بروز تحولات عمده در ساختار طبقاتی این جوامع و گسترش ملی‌گرایی سکولار و دیگر ایدئولوژی‌های مدرن در این جوامع از جمله نتایج و پیامدهای عوامل فوق می‌باشد. به دنبال این تحولات تعالیم اسلامی و نهادهای گروهی مسلمانان از ریشه دستخوش دگرگونی شد. تحولات تاریخی که در دو قرن هجدهم و نوزدهم میلادی در جوامع اسلامی رخ داد، با وجود این که باعث پیشرفت این جوامع به سمت مدرنیزاسیون گشت، منجر به بروز اختلاف‌هایی بر سر اهداف سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در این جوامع نیز گردید. این اختلافات برای همیشه در این جوامع، باقی ماند. زوال سیاسی این جوامع و مداخله اروپاییان در امور آنان، به ایجاد کشمکش بین نخبگان سیاسی و رهبران مذهبی و ظهور جنبش‌های احیاءگرانه سیاسی و اجتماعی در این جوامع منجر شدند.

این کتاب با بررسی تشکیلات مهم سیاسی و مذهبی جوامع اسلامی، بررسی تأثیر امپریالیسم اروپایی بر آن‌ها و همچنین با مطالعه کشمکش‌های سیاسی و ایدئولوژیک نخبگان رقیب سعی می‌کند نظام و تشکیلات رژیم‌های اسلامی امروزی را به نمایش بگذارد و نقش نهادهای مهم اسلامی و جنبش‌های اصلاح طلب مسلمان را در شکل‌گیری جوامع اسلامی معاصر تشریح و تبیین کند.